

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Львівська політехніка”

КАПЛІНСЬКА
Мар'яна Василівна

УДК 72.03:711.4.168:91.03

**АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНІ ПРИНЦИПИ
РЕГЕНЕРАЦІЇ РИНКОВИХ ПЛОЩ
ІСТОРИЧНИХ МІСТ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ**

18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури

Львів – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті “Львівська політехніка”
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат архітектури, доцент
Рибчинський Олег Валерійович,
доцент кафедри реставрації архітектурної
та мистецької спадщини
Національного університету “Львівська політехніка”

Офіційні опоненти: доктор архітектури, професор
Ричков Петро Анатолійович,
професор кафедри архітектури
та середовищного дизайну
Національного університету водного господарства
та природокористування, м. Рівне

кандидат архітектури, професор
Прибєга Леонід Володимирович,
завідувач кафедри теорії, історії архітектури
та синтезу мистецтв
Національної академії образотворчого мистецтва
і архітектури, м. Київ

Захист відбудеться “7” червня 2016 р. о 10.00 на засіданні спеціалізованої вченої
ради Д 35.052.11 у Національному університеті “Львівська політехніка” за адресою:
79013, Львів, вул. Ст. Бандери, 12, ауд. 226 головного корпусу.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету
“Львівська політехніка” за адресою: 79013, Львів, вул. Професорська, 1

Автореферат розіслано “27” квітня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат архітектури, професор

Петришин Г. П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження визначається сучасними проблемами у баченні подальшого розвитку історичних міст, особливо у їх центральних частинах, зокрема ринкових площ.

Ринкові площі як історично головні поліфункціональні міські площі репрезентують багатовікову містобудівну традицію та багатоетнічну культурну спадщину, становлячи непересічну цінність з історичної, містобудівної, архітектурної точок зору, яка досі не введена в широкий публічний дискурс. Зазнаючи безперервних втрат автентичної історичної забудови та розпланувально-просторової структури, ринкові площі потребують комплексних досліджень у площині регенерації, важливих для їх охорони та збереження, а також залучення цього виду культурної спадщини як ресурсу сталого розвитку історичних міст.

Ринкові площі належать до інвестиційно привабливих діляниць історичних міст Західного регіону України. Потреба в архітектурно-будівельній, комерційній, туристичній та ін. діяльності в історичному середовищі ринкових площ призводить до активних дискусій щодо підходів і методів його вирішення. Чіткішої регламентації будівельних втручань у ринкові площі сприятиме опрацювання архітектурно-містобудівних принципів їх регенерації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації узгоджується з одним із напрямів наукових досліджень кафедри реставрації архітектурної та мистецької спадщини (РАМС) інституту архітектури Національного університету "Львівська політехніка": "Регенерація історичних архітектурно-містобудівних комплексів" (номер держреєстрації: 0116U00410).

Мета дослідження: з'ясувати передумови та розробити принципи регенерації ринкових площ історичних міст на прикладі Західного регіону України.

Основні завдання дослідження:

1. Систематизувати результати попередніх наукових досліджень архітектурно-містобудівного середовища та аспектів регенерації ринкових площ.
2. Розробити комплексну методику дослідження.
3. Виявити закономірності формування ринкових площ історичних міст Західного регіону України.
4. Визначити стан збереженості ринкових площ історичних міст Західного регіону України та їх цінність як об'єктів культурної спадщини.
5. Розробити теоретичну модель регенерації ринкових площ історичних міст.
6. Визначити основні архітектурно-містобудівні принципи регенерації ринкових площ історичних міст.

Об'єкт дослідження – ринкові площі історичних міст Західного регіону України як архітектурно-містобудівні комплекси.

Предмет дослідження – архітектурно-містобудівний розвиток і теоретичні моделі регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України.

Межі дослідження: об'єкт розглядається в територіальних межах Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей (історичної Галичини). Загальна множина об'єктів вибрана за критеріями внесення міста до Списку історичних населених місць України та наявності у ньому ринкової площі (всього 96

об'єктів). Надалі вибірки формувалися за різними ознаками, залежно від стадії дослідження: хронологічної глибини, архітектурно-містобудівної типології, стану збереженості та культурної цінності. Ґрунтовно досліджуються чотири об'єкти різних станів збереженості: ринкові площі Городка, Белза, Жидачева, Червонограда.

Методи дослідження дібрані з позиції системного і міждисциплінарного підходів у вивченні трансформації розпланувальних та об'ємно-просторових організацій об'єктів, стану їх збереженості, проблем і принципів регенерації. Застосовано поєднання загальнонаукових (критичного, факторного, морфологічного аналізу, моделювання, декомпозиції, типологічної класифікації тощо) та спеціальних наукових методів (аналізу першоджерел, натурних обстежень, композиційний, містобудівний аналіз, прогнозування, експериментальне проектування, методи аналізу ієрархій і мереж тощо).

Наукова новизна дослідження полягає у комплексній постановці та багатоаспектному аналізі проблеми регенерації ринкових площ історичних міст на прикладі Західного регіону України.

Вперше:

- розроблено теоретичні моделі регенерації ринкових площ історичних міст, зокрема комплексну модель принципів регенерації, алгоритм ухвалення рішень з регенерації;
- визначено основні архітектурно-містобудівні принципи регенерації ринкових площ історичних міст на прикладі Західного регіону України.
- виявлено прийоми нівелювання ринкових площ історичних міст регіону у другій половині ХХ ст., що стала періодом їх цілеспрямованого руйнування; визначено їх типологію за сучасним станом збереженості.
- Уточнено:
- архітектурно-містобудівну типологію ринкових площ історичних міст Західного регіону України;
- термінологічно-понятійний апарат теорії архітектури та реставрації об'єктів культурної спадщини.
- Набуло подальшого розвитку:
- теоретико-методологічне опрацювання проблем регенерації історичного архітектурно-містобудівного середовища.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані у розробці містобудівної та науково-проектної документації для історичних міст, регіональних і локальних програм розвитку; у практичній архітектурно-будівельній діяльності; в організації навчального процесу та методичної роботи у вищих навчальних закладах у напрямку теорії архітектури та реставрації нерухомої культурної спадщини.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертації були оприлюднені у доповідях на дев'яти наукових конференціях і семінарах різного рівня: Міжнародній конференції молодих науковців “Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій”, Львів – Тустань, 3-4 червня 2010 р. [6]; III Міжнародній конференції молодих вчених “Геодезія, архітектура, будівництво” (GAC-2010), Львів, 25-27 листопада 2010 р. [7];

Міжнародному “круглому столі” “Жидачів майбутнього: український досвід та досвід партнерів з Польщі та Латвії зі збереження та відродження культурної спадщини”, Жидачів, 20 вересня 2010 р.; IV Міжнародній конференції молодих вчених “Геодезія, архітектура та будівництво” (ГАС-2011), Львів, 24-26 листопада 2011 р. [8]; науково-практичному семінарі “Ревіталізація середовища історичного міста”, Жовква – Замость, 10-15 жовтня 2011 р.; XXII сесії комісії архітектури та містобудування Наукового товариства ім. Шевченка, Львів, 25 березня 2011 р.; VI Наукових читаннях у музеї-меморіалі гетьмана Івана Виговського, Руда, 23 вересня 2011 р.; V Міжнародній конференції молодих науковців “Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій”, Львів – Зборів – Урич, 30 травня – 1 червня 2013 р. [10]; VII Міжнародній конференції молодих науковців “Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій”, Львів – Холм, 7-8 та 21-24 червня 2015 р. [11].

Впровадження. Матеріали, основні положення та результати дослідження було використано у науково-дослідній роботі кафедри РАМС НУ “Львівська політехніка” при розробці історико-архітектурних опорних планів та проектів охоронних зон Жидачева у 2008 р. (ГАП – к. арх., доц. Рибчинський О. В.), Болехова та Червонограда у 2014 р. (ГАП – доц. Дубик Ю. Я.); а також при розробці концепції регенерації пл. України в м. Белзі у 2013-2014 рр. (на замовлення белзького Державного історико-культурного заповідника, ГАП – к. арх., доц. Петрик В. М.). Із відповідними актами можна ознайомитись в додатку А дисертації.

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 11 наукових працях, зокрема, в 3 статтях у наукових фахових виданнях України [1, 2, 3], 2 – у наукових періодичних виданнях інших держав і виданнях, які внесені до міжнародних наукометричних баз даних [4, 5], у 6 інших публікаціях, матеріалах і тезах наукових конференцій [6-11]. Особистий внесок автора у публікаціях, написаних у співавторстві, полягає в аналізі емпіричного матеріалу, розробці ілюстративного супроводу, формулюванні висновків [1, автора – с. 244-247]; визначенні тематики та методики дослідження, аналізі емпіричного матеріалу [10, автора – с. 37, 39-46].

Структура роботи. Дисертаційна робота складається з основного тексту обсягом 157 с., який включає вступ (5 с.), п’ять розділів (32, 11, 39, 44, 23 с.) та висновки (4 с.), а також списку використаної літератури з 245 позицій (25 с.) та додатків (80 с.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету та завдання, об’єкт і предмет дослідження, його наукову новизну та практичне значення, показано рівень апробації отриманих результатів, окреслено обсяг роботи та її структуру.

У першому розділі “**Стан дослідженості ринкових площ та проблем регенерації історичних міст Західного регіону України**” узагальнено та систематизовано попередні наукові дослідження за обраною тематикою.

У підрозділі 1.1 “Огляд залучених у дослідженні джерел” проаналізовано історіографію праць різних напрямів, які розкривають науковий контекст проблеми та висвітлено джерельну базу роботи.

До окремої групи матеріалів відносимо історико-краєзнавчі нариси про міста регіону II пол. XIX ст. авторства С. Баронча, В. Ільницького, В. Площанського, І. Шараневича, А. Шнайдера, в т.ч. зі спробами аналізу їх архітектурно-планувальних структур того ж періоду, наприклад, Ф. Папее, С. Шнур-Пепловського, а також I пол. XX ст. – Л. Чачковського; корпус праць II пол. XX ст. – наприклад, Р. Горака, М. Хамули та ін.

Загальна історія містобудування та основні його принципи у різні епохи висвітлено у працях II пол. XX ст. М. Бархіна, А. Буніна, Дж. Ворд-Перкінса, Т. Саваренської, Г. Саальмана, Дж. Коллінза, поч. XXI ст. – С. Костофа та ін.

У питаннях теорії та історії містобудування, містобудівного аналізу, методики і практики просторового планування, розвитку містобудівних процесів слід виокремити праці кін. XX – поч. XXI ст. М. Габреля, М. Дьоміна, Г. Петришин, Б. Посацького, Т. Трегубової, І. Фоміна, З. Яргіної. Окрему увагу у цьому контексті приділяли міській площі, зокрема. ринковій, на поч. XX ст. І. Дрекслер, А. Кюнель; у другій пол. XX – поч. XXI ст. К. Моутін, С. Кравцов, П. Ричков.

Цікавими, з точки зору основних принципів формальної та об'ємно-просторової композиції, художньо-естетичних проблем вирішення архітектурно-містобудівного простору, візуальних рис міста, є різночасові праці, починаючи від сер. XVIII ст.: А. Брінкмана, К. Зітте, К. Лінча, Дж. Раскіна, А. Ріглі, А. Чернишова.

Над теоретичними та практичними проблемами збереження історичної архітектурно-містобудівної спадщини зі сер. XX ст. працювали А. Беккер, В. Борусевич, Є. Водзинський, Я. Захватович, Ю. Йокілейто, Є. Михайловський, О. Пруцин, Я. Прушинський, Е. Пучін, Ю. Ранінський, Б. Римашевський, Т. Трегубова, О. Чернер, А. Щенков та ін. Автори заклали методологічні основи регенерації, висвітлювали різні її аспекти: введено та обґрунтовано поняття історико-архітектурного середовища, історичного міста; розроблено систему цінності архітектурної спадщини; окрему увагу приділено поняттю автентичності пам'ятки, розроблено методологію реставраційного процесу.

Сучасний науковий контекст регенерації формують праці М. Бевза, В. Вечерського, Ю. Йокілейто, Дж. Кемпа, К. Кейпла, С. Кравцова, О. Пламеницької, Л. Прибєги, П. Ричкова, О. Рибчинського, Н. Стенлі-Прайса, С. Топилко та ін.

Джерельна база дослідження формувалася у двох основних напрямках: вивчення ринкових площ історичних міст як об'єктів культурної спадщини та вивчення теоретичних і практичних засад регенерації історичного архітектурно-містобудівного середовища.

Значну частину джерел першого напрямку становить фактологічний матеріал: архівні документи, сучасні та історичні карти (військові карти Галичини 1763-1787 та 1861-1864 рр., кадастрові карти міст австро-угорського періоду, головним чином, першоджерела; військова аерофотозйомка періоду II світової війни, післявоєнні плани реконструкцій міст XX ст., зокрема, генеральні та опорні плани радянського періоду); історична іконографія; результати археологічних досліджень; сучасна науково-проектна документація міст (генплани, історико-архітектурні опорні плани); матеріали натурних обстежень (фотофіксації, обміри, зарисовки, зокрема автора); статистичні вибірки тощо. Ринкова площа розглядається як безпосереднє предметне джерело дослідження.

За методичну базу історико-містобудівних досліджень взято напрацювання М. Бевза, У. Іваночко, Ю. Ідак, С. Кравцова, В. Петрика, Г. Петришин, О. Рибчинського, П. Ричкова, С. Топилко та ін.; до окремої групи можна віднести студії польських науковців: В. Каліновського, М. Ксьонжека, К. Куснежа, Я. Пуделка та ін. Були використані запропоновані авторами типології розпланувально-просторових структур історичних міст, методи планіметричного, композиційного та типологічного аналізу містобудівних об'єктів.

У підрозділі 1.2 “Стан вивченості ринкових площ історичних міст Західного регіону України” розглянуто попередні дослідження, які розкривають особливості архітектурно-містобудівного розвитку об'єкта в певних хронологічних межах: XIV-XVII; XVI-XVII; XVIII – поч. XX ст. Варто виокремити праці, присвячені вивченню архітектури периметральної забудови ринкових площ: О. Рибчинського (головним чином в межах Розточчя); архітектурно-планувальних вирішень ринків, а також містобудівних процесів, у яких значна увага приділяється міським ринковим площам: М. Бевза, С. Кравцова, П. Ричкова, С. Топилко та ін. Водночас є потреба в узагальнювальному дослідженні розвитку ринкових площ історичних міст регіону впродовж XIV – першої половині XX ст., уточненні їх архітектурно-містобудівної типології, аналізі трансформацій у другій половині XX ст. як періоду втрати багатовікової містобудівної традиції.

У підрозділі 1.3 “Українські та закордонні дослідження проблем регенерації історичних міст” проаналізовано рівень теоретичної розробленості, зокрема, розглянуто різні трактування регенерації. Простежується певна неузгодженість цього поняття в українській науці, де регенерація постає специфічним методом втручання в історичне архітектурно-містобудівне середовище для його збереження (з акцентом на відновлення історичної розпланувально-просторової структури) та у глобальному науковому контексті, де вона набуває максимально широкого значення “комплексного, всеосяжного вирішення міських проблем”¹.

Слід виокремити фундаментальні праці М. Бевза² та Л. Прибеги³, які сьогодні становлять теоретико-методологічну основу для регенерації історичних архітектурно-містобудівних комплексів.

У підрозділі 1.4 “Нормативно-правове регулювання збереження та охорони архітектурно-містобудівної спадщини в Україні” проаналізовано з пам'яткоохоронної точки зору сучасну нормативно-правову базу, яку складають документи різних рівнів: Конституція України, міжнародні договори, Закони України, підзаконні акти, галузеві норми (зокрема ДБН-и), безпосередньо містобудівна документація тощо. Відзначено брак нормативного визначення поняття регенерації, яке, однак, фігурує в ДБН-ах⁴ із деякою плутаниною у трактуванні. Згідно із чинними нормами, вимога реалізації архітектурно-містобудівної діяльності в режимі регенерації правомірна для об'єктів (після

¹ За П. Робертсом.

² Бевз М. В. *Методологічні основи збереження та регенерації заповідних архітектурних комплексів історичних міст*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. архітектури: спец. 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури / М. В. Бевз – Харків, 2004. – 32 с.

³ Прибега Л. *Охорона та реставрація архітектурно-містобудівної спадщини України: методологічний аспект* / Л. Прибега. – Київ, 2009. – 304 с.

⁴ Зокрема, ДБН Б.2.2-2-2008, ДБН 360-92**.

внесення до відповідного переліку – пам'яток) містобудування культурної спадщини. Такий режим має бути дотриманий в охоронних зонах пам'яток, що робить цю вимогу актуальною для значної кількості досліджуваних ринкових площ. Водночас ринкові площі у такій якості не виявлені, а отже, незахищені у нормативно-правовому полі перед нефаховими будівельними втручаннями.

У другому розділі “**Методика дослідження**”, відповідно до поставленої мети та завдань, розроблено комплексну методику дослідження, яка ґрунтується на системному та міждисциплінарному підходах.

У підрозділі 2.1 “Послідовність виконання дослідження” подано алгоритм роботи, який містить такі кроки: постановку проблеми; опис системи; визначення стратегічної мети системи; діагностику системи; розробку та вибір альтернатив вирішення проблеми; ухвалення рішень.

В основу методики покладено декомпозицію об'єкта за парою комплементарних ознак “форма-функція”, за якою виділяємо такі його складові, як об'ємно-просторова та функціонально-просторова організація, а також складову інженерно-технічного вирішення.

Оскільки значення ринкових площ як поліфункціональних містобудівних центрів у багатьох історичних містах сьогодні втрачене, як втрачені чи деформовані їх розпланувально-просторові структури, постала потреба у виявленні множини об'єктів дослідження, яке здійснювалось на підставі інформації про надання місту магдебурзького права; архівних документів, зокрема інвентарних описів міст, що фіксують стан ринкових площ на різних етапах розвитку; порівняльного аналізу картографічних джерел. Усього в переліку історичних населених місць у заданих територіальних межах виявлено 96 ринкових площ. Із них на стадії опису системи детальніше розглядалися 70, контекстуально – всі об'єкти; на різних стадіях діагностики – всі (наприклад, для узагальнень стану збереженості розпланувальних структур), більшість (проведено натурні обстеження 50 ринкових площ) або вибрані об'єкти (наприклад, аналіз опорних і генеральних планів, топогеодезичних підоснов радянського періоду – 32 міста); на стадії розробки альтернатив і принципів регенерації детально проаналізовано чотири об'єкти, дібрані за інтегральними показниками сформованості та збереженості.

На етапі постановки проблеми сформульовано емпіричні та теоретичні передумови дослідження: з'ясовано актуальний стан вивченості об'єкта та рівень опрацювання проблем регенерації.

На стадії опису системи проаналізовано генезу та архітектурно-містобудівний розвиток ринкових площ, розроблено типологію їх розпланувально-просторових композицій.

За стратегічну мету системи взято сталий розвиток ринкових площ у складі історичних міст, одна з умов якого полягає у збереженні та примноженні їх культурної спадщини.

На етапі діагностики досліджуються стан збереженості об'єкта, основні чинники та закономірності його руйнування, роль і значення історичних ринкових площ у системах міських просторів, їх сучасне використання та перспективи розвитку.

Наступним кроком стала розробка алгоритму архітектурно-містобудівних рішень регенерації із наскрізним переліком альтернативних методів, застосування яких залежить від стану збереженості ринкової площі, а також видової і типологічної специфіки її структурних елементів.

Для вибору конкретного методу розроблено систему архітектурно-містобудівних принципів регенерації.

Підрозділ 2.2 “Методи дослідження архітектурно-містобудівного розвитку ринкових площ історичних міст”. Об’єкт розглядається на надсистемному, системному та елементному рівнях (виділяємо макрорівень, на якому досліджуємо ринкову площу як структурний елемент міста; мезорівень – розпланувальні та об’ємно-просторові структури власне ринкових площ; мікрорівень – розгляд об’єктів забудови та інших структурних елементів ринків), а також у синхронному та діахронному аспектах із застосуванням історико-порівняльного методу, методів моделювання, ретроспективної реконструкції, натурних обстежень (інвентаризації, фотофіксації) та ранжування. Було опрацьовано наукову літературу з історії, теорії архітектури та містобудування; історії права; історії культури; визначено поняття ринкової площі (методи термінологічного аналізу, операціоналізації понять).

Значну увагу приділено композиційному аналізу, покликаному розкрити характеристики об’ємно-просторових і функціонально-просторових структур ринкових площ історичних міст Західного регіону України, в межах якого застосовані такі основні методи: морфологічний, структурно-функціональний, графометрологічний аналіз, пропорціювання, виявлення композиційних центрів, вузлів, підрядних елементів тощо та зв’язків між ними, трасування кутів візуального розкриття доміант та акцентів (визначення їх просторового впливу), виявлення закономірностей композиційних вирішень периметрів ринків та ін. Як основний метод наукового узагальнення застосовується типологічна класифікація.

У підрозділі 2.3 “Методи дослідження проблем та прийняття архітектурно-містобудівних рішень з регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України” показано використання на різних етапах дослідження методів історичного, термінологічного аналізу, критичного аналізу наукової літератури та науково-проектної документації для визначення рівня вивченості проблеми; натурних досліджень, компаративного, статистичного та інших методів у виявленні актуального стану об’єкта; аксіологічного методу, експертної оцінки – для встановлення його культурної цінності; прогнозування та моделювання – для визначення його ймовірного та бажаного стану; багатокритеріального аналізу – для ухвалення архітектурно-містобудівних рішень. Зокрема, ключовими стали методи аналізу ієрархій та аналізу мереж Т. Сааті, які лягли в основу моделі прийняття архітектурно-містобудівних рішень з регенерації. Було застосовано метод декомпозиції щодо об’єкта для визначення його складових, елементів і субелементів, а також щодо альтернатив основних методів регенерації – декомпоновано їх до субальтернатив I і II рівнів і конкретних заходів; визначено основні архітектурно-містобудівні принципи регенерації; розроблено систему їх пріоритетів (метод графів, матричний метод).

Для апробації розроблених моделей застосовано методи експериментального та робочого проектування.

Третій розділ **“Архітектурно-містобудівний розвиток ринкових площ історичних міст Західного регіону України”** присвячено аналізу закономірностей формування об’єктів дослідження та визначенню сучасного стану їх збереженості.

У підрозділі 3.1 “Ринкова площа як головний публічний простір історичного міста” ринкову площу, на підставі аналізу її генези, визначено як характерну в європейському містобудуванні головну універсальну міську площу, архітектурно-просторова організація якої підпорядкована специфічній композиційній ідеї, сформованій під впливом двох ключових чинників: права регулярної торгівлі і права самоврядності.

У підрозділі 3.2 “Композиційні вирішення ринкових площ історичних міст Західного регіону України XIV – першої половини XX ст.” подано композиційний аналіз об’єктів. На макрорівні визначено способи взаємодії моделі регулярної ринкової площі з давнішою, руською: спадкування (Галич, Товсте, Ходорів); інтеграції (регуляція сторін давнього руського майдану: видовжені прямокутні ринки у Болехові, Глинянах, Збаражжі, Комарному, Олеському, Скалаті, Скалі-Подільській, Судовій Вишні; або “вписання” незалежного плану ринку в його межі: Белз, Бережани, Обертин, Тернопіль); зміщення ядра міста на нове місце (Бучач, Львів); закладення нового міста (за С. Топилко, на вільній території чи на території давнішого села: Доброміль, Калуш, Косів, Сколе, Станіслав, Турка). Досліджено підпорядкованість містобудівних елементів чинникам рельєфу та гідрографії, що мають найбільший вплив у композиціях ринкових площ, сформованих шляхом спадковості; дещо менший – в інтегрованих структурах ринків; найменше вони впливають на композиційну організацію новозакладених ринкових площ. Виявлено два типи топографічного розташування міст (класифіковано за Томашевським): мисові та терасові; три способи взаємодії композиційних центрів ринок-замок: у містах мисового типу – на окремих мисах або в межах одного мисового пагорба (часто із виникненням осі); в містах терасового типу замок розташований на високій горі та повністю контролює ринкову площу.

На мезорівні розглянуто основні містобудівні концепції, які визначали композиції ринкових площ у містах Західного регіону України у різні епохи впродовж XIV – першої пол. XX ст. Виявлено, що форма плану ринкової площі корелюється зі способом освоєння території. Трикутна – притаманна ринковим площам, що розвивались шляхом спадковості; квадратна та прямокутна – відповідають містобудівним концепціям від готики до романтизму; форми трапеції та видовженого прямокутника властиві об’єктам, інтегрованим у структуру руських ринків, а також відповідають бароковим принципам побудови простору. Розпланувально-просторові композиції об’єктів представлені такими типами: замкнена центрична; замкнена нецентрична; відкрита, орієнтована на замок, палацово-парковий комплекс, сакральний об’єкт (рис. 1). Уточнено типологію розташування композиційних доміант, зокрема ратуш (у центрі площі; на площі зі зміщенням від центру; по центру однієї зі сторін ринку; в приринковому кварталі без прив’язки до центральної осі; на розі приринкового кварталу; в наріжному кварталі; поза межами ринкової площі); сакральних об’єктів (у наріжному кварталі; по центру на одній зі сторін; у приринковому кварталі без прив’язки до центральної осі; поза ринком на композиційній осі; поза ринком; на території площі). Виявлено

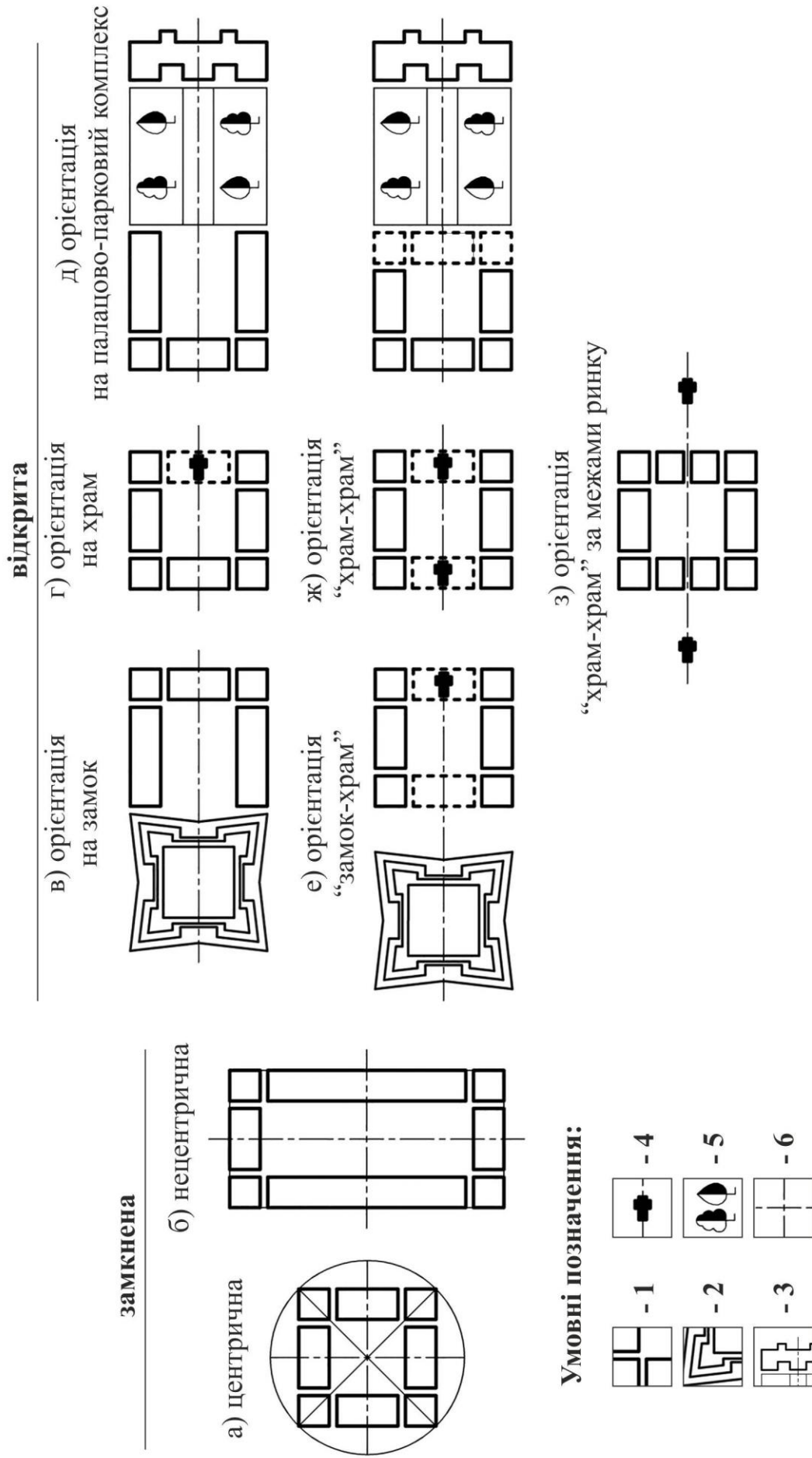

Рис. 1. Типи розпланувально-просторових композицій ринкових площ історичних міст Західного регіону України (розробка автора): 1 – приринкові квартали; 2 – замок; 3 – палац; 4 – християнський храм; 5 – зелені насадження; 6 – композиційні осі

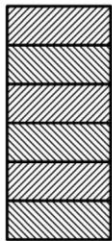
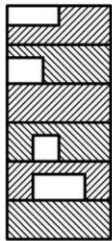
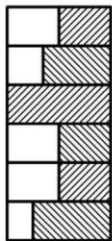
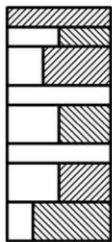
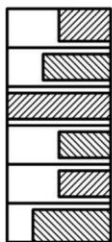

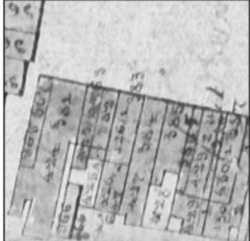

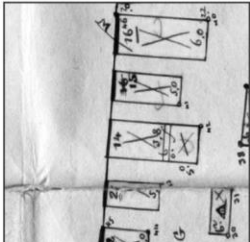
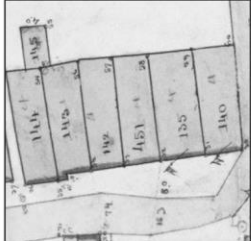
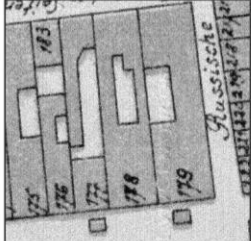
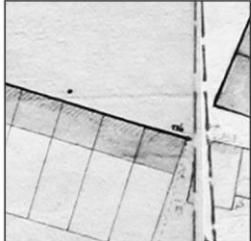

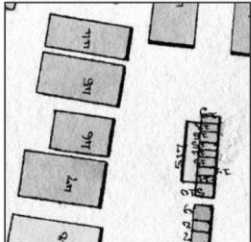
тип забудови (розробка автора)	назва	суцільна	високощільна	фронтальна		
				суцільна рядова	фрагментарна рядова	відкрита рядова
приклади історичної забудови на фрагментах кадастрових карт [ШТАЛ: Ф. 186; ДАТО: Ф. 146]	дерев'яна збудована					
						
	мурована збудована					

Рис. 2. Типи забудови приркових кварталів ринкових площ історичних міст Західного регіону України (розробка автора)

такі типи забудови приринкових кварталів (рис. 2): суцільна; щільна; фронтальна (суцільна рядова, фрагментарна рядова, відкрита рядова).

Композиційний аналіз на мікрорівні показав підпорядкованість вирішень фронтів забудови та окремих фасадів єдиній композиції. Виявлено фронти забудови переважно блокового та кутового типів. Історичні силуети забудови різноманітні, сформовані дахами різних типів: рядовими, щитовими, вальмовими, напіввальмовими, в кожній історичній композиції побудовані за єдиним принципом.

У підрозділі 3.3 “Трансформації ринкових площ історичних міст Західного регіону України у другій половині ХХ ст.” досліджено зміни архітектурно-містобудівних вирішень об’єкта в умовах переривання містобудівної традиції у той час. Виокремлено радянський період та три його фази: 1939-55 рр. (сталінська доба, якій властиве пристосування розпланувальних схем нових структур до сформованих містобудівних композицій ринкових площ, їх осей і центрів); 55-70-ті рр. (відмова від пошуку індивідуальної архітектурної форми, масове будівництво типових об’єктів і проектування відповідного до “вимог соціалістичного суспільства” міського простору); фаза від кінця 1970-х до початку 1990-х рр. (становлення, на тлі деякого послаблення репресій, пам’яткоохоронного підходу в опрацюванні історичних міст із одночасною загрозою тотальної втрати їх своєрідності внаслідок впроваджуваної й далі масової типової забудови). На підставі аналізу генеральних планів міст 1960-80-х рр. показано, що соціалістичні реконструкції стосувалися насамперед центральних частин історичних міст і передбачали ліквідацію ринкових площ. Водночас характерна деформація і фрагментація абсолютної більшості розпланувальних і просторових структур об’єкта, зафіксована під час натурних досліджень, свідчить про те, що головне завдання реконструкцій полягало не так у формуванні новітнього міського простору, як у блокуванні комунікативної властивості історичного архітектурно-містобудівного середовища.

Визначено прийоми нівелювання ринкових площ: зміна призначення сакральних об’єктів; демонтаж декоративних архітектурних деталей історичної забудови; укрупнення масштабу забудови шляхом об’єднання кількох сусідніх будинків під одним тиньком та бажано дахом; блокування візуальних зв’язків об’ємно-просторової композиції; надання пріоритетного значення дорозі, що перетинає ринкову площу (налагодження тут інтенсивного транспортного руху, в тому числі транзитного, влаштування вздовж неї забудови або скверу); поглинання ринкової площі відкритим простором більшого масштабу, часто зі зміщенням композиційного центру; перенесення загальноміського центру або ж його ліквідація.

З 90-х рр., після проголошення Незалежності України, кардинальних практичних зрушень у пам’яткоохоронній справі не відбулося, навпаки, реалізуються закладені раніше тенденції будівельної і господарської діяльності в історичному архітектурно-містобудівному середовищі, які можна окреслити поняттям інтерферентних явищ в осмисленні та організації архітектурно-містобудівного простору.

Ринкові площі класифіковано за станом збереженості, виділено такі групи: унікальної збереженості; із загально збереженою об’ємно-просторовою структурою; із загально збереженою розпланувальною схемою та фрагментованою або деформованою просторовою структурою; із деформованою розпланувальною схемою; втрачені. Основними показниками руйнування досліджуваних ринкових

площ визначено: втрату автентичних деталей історичної забудови, малих архітектурних форм; втрату об'єктів історичної забудови; дисгармонійне озеленення радянського періоду; дисгармонійну забудову радянського періоду; сучасну дисгармонійну забудову.

Четвертий розділ **“Теоретичні основи регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України”** присвячено обґрунтуванню методичних підходів регенерації.

У підрозділі 4.1 “Регенерація ринкових площ як чинник сталого розвитку історичних міст” подано характеристику стану досліджуваних міст, зокрема за такими статистичними показниками, як кількість населення, займана територія, адміністративне, функціональне значення тощо. Доведено, що культурна спадщина належить до ресурсів, а регенерація ринкових площ – до важливих чинників сталого розвитку історичних міст. Показано, що у такому контексті проблема регенерації об'єкта потребує розгляду двох аспектів: пам'яткоохоронного та аспекту формування гармонійного міського простору.

У підрозділі 4.2 “Пам'яткоохоронний аспект регенерації ринкових площ історичних міст” в основу дослідження покладено осмислення феномена автентичності, який пропонується розглядати з позиції чотирирівимірності (за Д. Люїсом та ін.), коли зміни матеріальної субстанції об'єкта визнаються інгерентно йому притаманними, природними у плинності часу і не суперечать його самототожності. Постає необхідність встановлення істотних ознак об'єкта як критеріїв його автентичності в широкому діахронному діапазоні; такими визначено: бути площею (архітектурно організованим простором, ансамблем); бути головним поліфункціональним міським публічним центром; зберігати специфічну і символічну об'ємно- та функціонально-просторову структуру, яка в кожному конкретному випадку відповідає певній історичній композиційній моделі. Наголошується, що суттєвими для збереження автентичності будуть відношення між структурними елементами ринкової площі як цілісного об'єкта (дотримання його просторового каркасу), а відношення між деталями елементів мають враховуватись на нижчих рівнях опрацювання.

Розглянуто проблеми ідентифікації ринкових площ як об'єктів культурної спадщини, дотримання їх традиційних композиційних моделей, збереження автентичної матеріальної субстанції, архітектурного вирішення елементів. У проблемі ідентифікації виділено дві складові. Перша пов'язана з виявленням об'єктів, локалізацією їх структурних елементів, фіксацією у містобудівній документації (запропоновано визначати території ринкових площ вздовж зовнішніх затильних меж приринкових кварталів по межах земельних ділянок, штучних або природних перешкод; основний інструмент – дотримання історичних червоних ліній, яке ускладнене конфліктами у відносинах власності). Друга складова пов'язана із встановленням їх культурної цінності.

Дослідження ґрунтується на положенні про апріорну цінність ринкових площ як об'єктів культурної спадщини. Показано, що у такій якості вони майже не виявлені (крім львівської). Наголошується, що стан збереженості ринкових площ не впливає на їх належність до культурної спадщини як такої. Автор погоджується із М. Бевзом, який відносить наявність автентичного урбаністичного планування до

основних критеріїв містобудівної цінності об'єкта. Приділено увагу проблемі культурної цінності структурних елементів ринкових площ, зокрема об'єктів забудови, у визначенні якої запропоновано спиратись на одну з аксіологічних аксіом: “якщо цінність В визначається через цінність А, тоді А цінніше, ніж В”.

Порушення традиційних композиційних моделей ринкових площ слід насамперед пов'язувати із зведенням невідповідних їм споруд, які визначаємо як дисгармонійні за такими основними критеріями: недотримання історичного розпланування, перебільшений масштаб, непропорційність. Дисгармонійною зазвичай виступає масова типова забудова, зведена з поч. 60-х рр. ХХ ст. Показано, що споруди цього періоду, виявлені у понад половині об'єктів, зумовлюють неефективне використання територій ринкових площ. Важливо враховувати, що такі будинки сьогодні фізично та морально застарілі. Термін експлуатації, заявлений для більшості серій у 50-70 років, збіг або збігає впродовж наступних одного-двох десятиліть, і вести мову про його продовження недоцільно, адже споруди не підлягали належному обслуговуванню. Наведені факти, зважаючи на довгострокову перспективу процесу регенерації, роблять обґрунтованою вимогу демонтажу дисгармонійних об'єктів розглянутого періоду.

Складну проблему становлять пострадянські перетворення ринкових площ, головним чином, зведення забудови (своє вираження має й опрацювання відкритих міських просторів), яку часто за всіма критеріями слід відносити до дисгармонійної. Виявлено дві основні тенденції: хаотично розташовані малогабаритні провізоричні об'єкти і капітальні непропорційовані будинки із значно перебільшеним щодо простору історичного ринку масштабом. У такій ситуації вирізняються церквинотвори, які порушують історичне середовище не лише неналежним розташуванням (в останні десятиліття церкви постали посеред ринків в Магерові, Немирові, Підгайцях, Підкамені; на місці приринкових кварталів – в Івано-Франковому, Жидачеві, Кам'янці-Бузькій, Отинії), а й архітектурним вирішенням.

Сьогодні найбільше дискусій виникає під час відбудови втрачених об'єктів, відтак у дослідженні розглядаються альтернативні підходи реплікації, цитати або центона, алюзії або ремінісценції у такій відбудові. За основу відбудови запропоновано брати визначення та дотримання притаманних кожному конкретному ринку морфотипів об'єктів забудови, а також типології розпланувально-просторових структур, фронтів забудови.

До нагальних проблем належить збереження автентичної матеріальної субстанції, у вирішенні якої сучасні механізми регулювання неефективні. Не припиняються втрати історичної забудови ринків: заміна дерев'яних вікон і дверей на металопластикові; перебудова “п'ятого фасаду”; самовільні влаштування прорізів та добудови комірок, балконів; демонтаж оригінального тиньку, цілих архітектурних деталей, дрібних елементів оздоблення фасадів і самих споруд стали звичним явищем в історичних містах. Показано необхідність просвітницької діяльності, зокрема введення архітектурної критики в масову культуру.

У підрозділі 4.3 “Формування гармонійного міського простору ринкових площ історичних міст Західного регіону України” проблема регенерації розглядається в аспекті сталого розвитку об'єктів. Значну увагу приділено балансу суспільних інтересів у їх використанні, транспортній проблемі як індикатора соціальної,

економічної та екологічної ситуації. Групи, зацікавлені у міському просторі, класифіковано за такими ознаками: форми (приватної, державної, колективної), призначення власності (житлове, нежитлове, комбіноване), вираженості особливих потреб (батьки з дітьми, діти, особи похилого віку, особи з інвалідністю, власники домашніх улюбленців, без особливих потреб), способу пересування (пішоходи, велосипедисти, пасажери громадського транспорту, автомобілісти). За критерієм інклюзивності та поліфункціональності публічних просторів визначено три основні групи об'єктів: сформовані, обмежені, несформовані.

Встановлено, що міський громадський транспорт функціонує здебільшого в районних центрах регіону (з населенням від 10-20 тис. осіб, іноді меншим) та в містах обласного значення (з населенням погад 50 тис. осіб). У більшості міст функція внутрішнього сполучення інтегрована в систему зовнішнього транспорту. Цьому сприяє мережа автомобільних шляхів, сформована таким чином, що дороги і державного, і місцевого значення зазвичай проходять центральними частинами міст через територію мацже всіх досліджуваних ринків (8 із них перетинають дороги міжнародного, 13 – національного, 8 – регіонального, 19 – територіального значення; решту – дороги місцевого значення). У 34-х випадках дороги державного значення з відповідним транспортним навантаженням за одночасної відсутності або неналежного стану об'їзних доріг перетинають ринкові площі, пропоновані у дослідженні як об'єкти містобудівання культурної спадщини.

Виділено такі групи міст за можливістю влаштування пішохідних зон на території історичних ринкових площ: із вилученням (або на стадії вилучення) транспортом (сформовані, добре збережені ринкові площі міст, що мають обласне значення, або тут діє історико-культурний заповідник; історичні ринки, які втратили містобудівне значення площі); міста, у яких для влаштування пішохідної зони достатньо реорганізації транспортного руху (переважно з розвиненою вуличною мережею, сформованими та добре збереженими ринками, до простору яких не входять дороги державного значення); міста, у яких влаштування пішохідної зони вимагає доповнення дорожньої мережі новими вулицями, а також спорудження об'їзних шляхів; міста, у яких влаштування пішохідної зони на території історичних ринків сьогодні недоцільне (переважно втрачені ринкові площі, які не функціонують як публічні міські центри, де автомобільні дороги фіксують реліктове містобудівне розпланування, або об'єкти зі значними втратами просторової структури, у яких автомобільні дороги запобігають забудові відкритого простору).

Розглянуто складову благоустрою ринкових площ, яка значною мірою формує своєрідність їх містобудівних інтер'єрів. Показано, що дизайн постає дієвим і гнучким засобом регенерації та потребує комплексних рішень як з охорони історичних елементів благоустрою та малих архітектурних форм, так і з проектування нових, відповідних сучасним вимогам та функціональним потребам.

П'ятий розділ **“Детермінація архітектурно-містобудівних рішень з регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України”** присвячено визначенню та обґрунтуванню архітектурно-містобудівних принципів регенерації об'єкта.

У підрозділі 5.1 “Теоретична модель регенерації ринкових площ історичних міст” запропоновано вказану модель, у якій, виходячи з методологічної позиції

детермінізму, класифіковано дві форми принципів: постулати та “закони”, які корелюються з детермінацією минулим⁵ (генеза, закономірності архітектурно-містобудівного розвитку), сучасним (з одного боку, через об’єктивну реальність: актуальний стан, сформованість, збереженість, чинники розвитку ринкової площі, а з іншого – через осмислення реальності: інтерпретацію ринкової площі, оцінки її, дотримуючись нормативної термінології, як об’єкта культурної спадщини) та майбутнім (через тенденції розвитку, орієнтацію на потреби сучасних та прийдешніх поколінь, поставлену стратегічну мету).

Постулати розглядаються на трьох рівнях: загальнонауковому (сформульовані в межах теорії науки, е.г. системності, комплексності, міждисциплінарності, динамічності); спеціальному науковому (прийняті в межах залучених наукових теорій, е.г. цінності культурної спадщини, сталого розвитку); конкретному (в даному дослідженні, е.г. твердження про культурну цінність досліджуваних ринкових площ, принцип унікальності). Постулати виражають аксіологічну та загальну філософську базу, постають у ході інтерпретації об’єкта, яка своєю чергою залежить від осмислення системи цінностей у фаховому середовищі, а також від рівня інтерналізації цих цінностей у суспільстві, і, як наслідок, фіксації їх у нормативній чи звичаєвій формах.

На основі постулатів, а також, виходячи із чинників розвитку об’єкта (історико-культурний, архітектурно-містобудівний, психоестетичний, інженерно-технічний, соціоекономічний, екологічний), визначено шість основних архітектурно-містобудівних принципів регенерації: традиційності (вимагає забезпечення спадковості в архітектурно-містобудівному розвитку); ансамблевості (єдності об’ємно-просторової композиції, гармонійного поєднання частин об’єкта в цілому, зокрема мистецького опрацювання його містобудівного інтер’єру); автентичності (виявлення та збереження суттєвих ознак об’єкта); наративності (трактування архітектурно-містобудівного простору як засобу комунікації); інноваційності (врахування стрімкості розвитку науки і техніки, інтелектуалізації усіх сфер життя людини); інклюзивності (збалансування суспільних інтересів у використанні ринкової площі, рівності доступу до публічного простору, участі та відповідальності громади в розвитку об’єкта). Крім того, беруться до уваги принципи екологічності (формування сталих урбоекосистем) та економічної доцільності (досягнення необхідних результатів регенерації за оптимальних затрат ресурсів).

У підрозділі 5.2 “Алгоритм архітектурно-містобудівних рішень з регенерації ринкових площ історичних міст” розроблено вказаний алгоритм (рис. 3) на основі декомпозиції ринкових площ на складові та елементи: розпланувальну структуру (розпланувальний каркас, конфігурація кварталів, парцеляція, релікти), об’ємно-просторову (об’єкти забудови, малі архітектурні форми, вуличні насадження) та функціонально-просторову організацію (публічний, громадський, приватний простір і відповідні функціональні моделі елементів ринків: відкритий міський простір; об’єкти житлового, адміністративного, сакрального, торговельного, комбінованого призначення тощо), інженерно-технічне вирішення (будівельні конструкції, будівельні матеріали, інженерні комунікації та технології). Спираючись на таку

⁵ Спираючись на види детермінації, які визначив Я. Аскін.

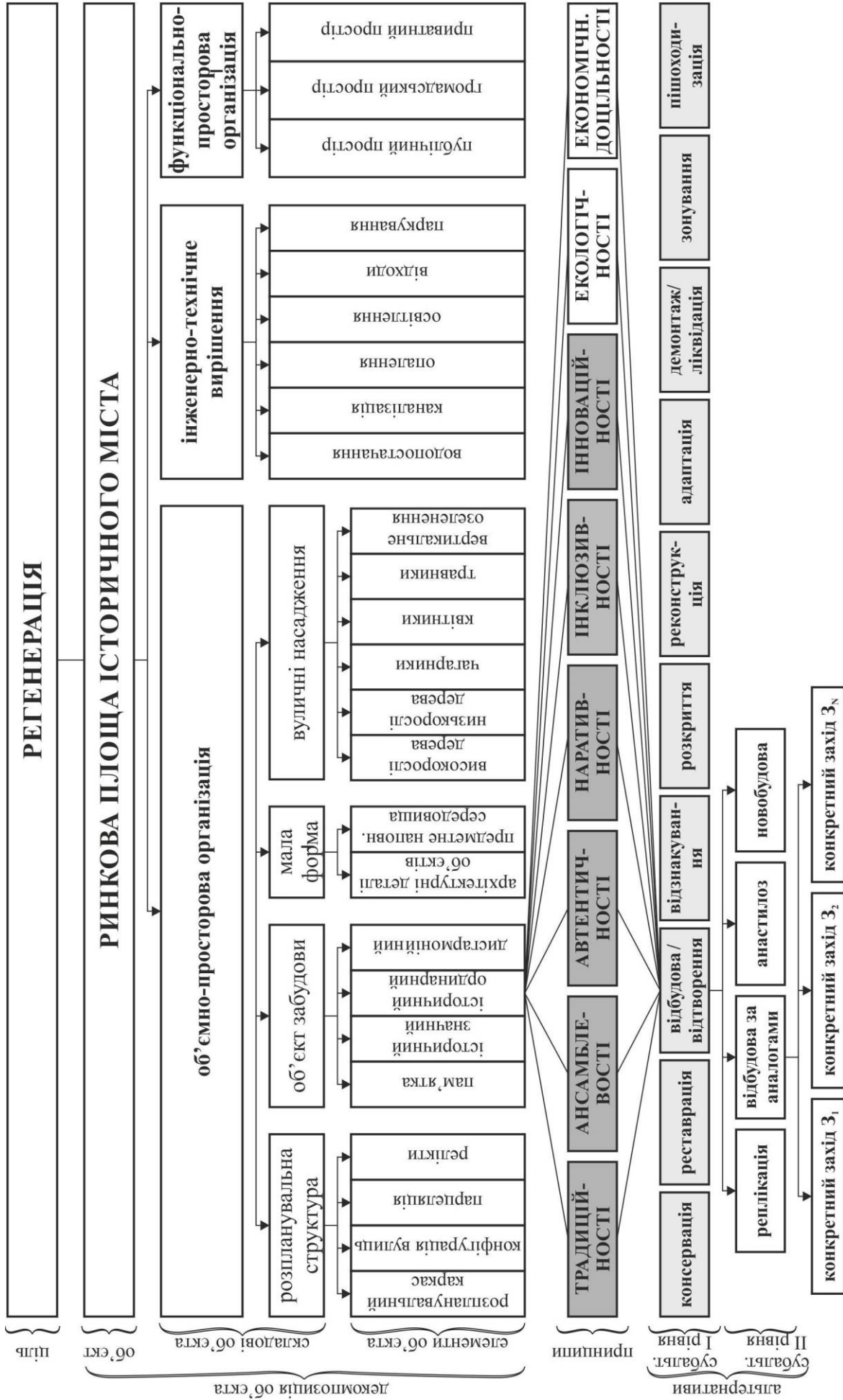

Рис. 3. Алгоритм прийняття архітектурно-містобудівних рішень з регенерації ринкових площ історичних міст (розробка автора)

ПРИНЦИПИ РЕГЕНЕРАЦІЇ									
ТРАДИЦІЙ-НОСТІ	АНСАМБЛЕ-ВОСТІ	АВТЕНТИЧ-НОСТІ	НАРАТИВ-НОСТІ	ЕКОЛОГІЧ-НОСТІ	ЕКОНОМ.-ДОЦІЛЬ-НОСТІ	ІННОВА-ЦІЙНОСТІ	ІНКЛЮЗИВ-НОСТІ		
СКЛАДОВІ РИНКОВОЇ ПЛОЩІ об'ємно-просторова організація	ринкова площа як елемент містобудівної системи								
	ринкова площа як система	розпланувальна структура							
		об'ємно-просторова структура							
		об'єкти забудови малі арх. форми вуличні насадження							
	інженерно-технічне вирішення	буд. конструкції							
		будівельні матеріали інж. комунікації та технології							
	функціонально-просторова організація	публічний простір							
		громадський простір приватний простір							

Рис. 4. Система архітектурно-містобудівних принципів регенерації ринкових площ історичних міст (розробка автора)

структуру, визначено 11 альтернатив архітектурно-містобудівних рішень з регенерації: консервація, реставрація, відбудова (відтворення), відзнакування, розкриття, реконструкція, адаптація, демонтаж (ліквідація), зонування, пішоходизація, озеленення. В альтернативах можуть бути виділені субальтернативи нижчих рівнів: першого (e.g. для відбудови: реплікації, відбудови за аналогами, анастилозу або новобудови), другого (e.g. для відбудови за аналогами: цитата, центон, ремінісценція, алюзія) і, зрештою, найнижчого рівня – конкретні заходи. Вибір альтернативи здійснюється з огляду на визначені архітектурно-містобудівні принципи регенерації.

У підрозділі 5.3 “Принципи прийняття архітектурно-містобудівних рішень з регенерації ринкових площ історичних міст” розроблено систему архітектурно-містобудівних принципів регенерації, яка сконструйована таким чином, щоб процес був спрямований від загального до часткового: наприклад, від вирішення співвідношення маси-простору та збереження чи відновлення історичної композиційної моделі ринкової площі до виконання малих архітектурних форм. Схематично цю систему можна подати у вигляді матриці (рис. 4), у якій основні складові ринкової площі представлені трьома центральними блоками ухвалення рішень. Ці три блоки через різні підходи в оцінці благ пов’язані між собою гетерархічно. Водночас обмеження, попередньо задані постулатами, призводять до ускладнення системи вже на цьому рівні ієрархічними зв’язками. У межах кожного блоку принципи не будуть рівноправними детермінантами методів регенерації та тяжітимуть на рівні об’ємно-просторової організації до ієрархічної, а на двох інших – гетерархічної структури, що зумовлено характером зв’язків у самих декомпозиціях об’єкта. Водночас визначені принципи співвідносяться координатно в межах локальних блоків на ієрархічних рівнях об’ємно-просторової організації. Пріоритет того чи іншого конкурентного принципа в структурі локального блоку визначається усією множиною горизонтальних зв’язків усередині нього, а також загальною субординацією блоку відносно вищого рівня ієрархії системи. Пріоритет того чи іншого конкурентного принципа в структурі центрального блоку визначається усією множиною горизонтальних зв’язків всередині нього і горизонтальними зв’язками між центральними блоками. Враховуючи, що принципи в межах блоків функціонально-просторової організації та інженерного забезпечення ринкової площі координовані, а в межах об’ємно-просторової організації – ієрархізовані, два найвищі рівні цієї ієрархії (в межах яких конкурентних принципів немає) матимуть найбільший вплив у горизонтальних зв’язках між центральними блоками.

Розроблену систему апробовано на чотирьох об’єктах різних станів збереженості.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Систематизовано результати попередніх наукових досліджень архітектурно-містобудівного середовища ринкових площ; узагальнено український та закордонний досвід вивчення проблем регенерації історичних архітектурно-містобудівних комплексів. З’ясовано, що охороні та збереженню містобудівної спадщини в Україні приділяється недостатня увага, зокрема, під загрозою

перебувають унікальні об'єкти – ринкові площі історичних міст, що вимагає системних досліджень щодо їх регенерації.

2. Розроблено комплексну методику дослідження, що ґрунтується на аналізі архітектурно-містобудівного розвитку ринкових площ історичних міст із подальшим ранжуванням їх за станом збереженості, розробці теоретичних моделей і принципів регенерації, робочому та експериментальному проектуванні у їх апробації.

3. Розглянуто основні містобудівні концепції, які визначали композиції ринкових площ у містах Західного регіону України у різні епохи впродовж XIV – першої половини XX ст., визначено закономірності їх формування (інтеграції регулярної містобудівної моделі у регіоні; підпорядкованості містобудівних елементів таким складовим композиції, як рельєф і річкова мережа; зміну об'ємно-просторових вирішень у готичний, ренесансний, бароковий, класицистичний, романтичний, модерністський періоди).

4. Подано типологічну класифікацію об'єктів на надсистемному, системному та елементному рівнях. За ознаками топографічного розташування виявлено два типи міст: мисові та терасові; три способи взаємодії містобудівних композиційних центрів ринок-замок: для мисового типу – розташування на двох окремих мисах або двох пагорбах у межах одного мису, часто з утворенням осі; для терасового – ринок повністю підконтрольний замку, закладеному на горі. Визначено типи розпланувально-просторових композицій ринкових площ: замкнена центрична та нецентрична; відкрита, орієнтована на замок, палацово-парковий комплекс, сакральний об'єкт; типи забудови приринкових кварталів: суцільна, високощільна, фронтальна: суцільна рядова, фрагментарна рядова, відкрита рядова. Виявлено по шість способів розташування ратуш і сакральних об'єктів у просторі ринкових площ; два переважні типи фронтів (блоковий і кутовий) та різні силуети (сформовані рядовими, щитовими, вальмовими, напіввальмовими дахами) приринкової забудови.

5. В аналізі трансформацій ринкових площ історичних міст Західного регіону України особливу увагу приділено так званим соціалістичним реконструкціям другої половини XX ст. Показано, що важливим їх завданням та наслідком стало блокування комунікативної властивості історичного архітектурно-містобудівного середовища. Водночас встановлено переважну нереалізованість проектів перебудови досліджуваних об'єктів, завдяки чому загалом збережено їх унікальні розпланувальні характеристики. Визначено основні прийоми нівелювання ринкових площ регіону у радянську добу (зміна призначення сакральних об'єктів, демонтаж декоративних архітектурних деталей, укрупнення масштабу забудови, блокування композиційно-видових зв'язків, введення в їх простір магістральних автошляхів, поглинання історичних ринків відкритими просторами більшого масштабу, перенесення загальноміського центру або його ліквідація).

6. Визначено чинники руйнування ринкових площ історичних міст Західного регіону України у сучасний період: значне транспортне навантаження, втрата значення загальноміського поліфункціонального центру, порушення співвідношення маси-простору (зведення немасштабних і непропорційних споруд, недотримання

історичного розпланування, втрата об'єктів історичної забудови та елементів архітектурного вистрою, дисгармонійне озеленення).

7. Ринкові площі історичних міст Західного регіону України класифіковано за станом збереженості (виділено об'єкти унікальної збереженості, площі із загалом збереженою об'ємно-просторовою структурою, зі збереженою розпланувальною схемою та фрагментованою або деформованою об'ємно-просторовою структурою, із деформованою розпланувальною схемою, а також втрачені об'єкти).

8. Встановлено, що ринкові площі історичних міст Західного регіону України, за поодинокими винятками, у якості об'єктів містобудівної спадщини не виявлені та у списках пам'яток практично не фігурують. Лише одна – львівська – визнана сьогодні пам'яткою містобудування та входить у межі ансамблю історичного центру міста, об'єкта Світової спадщини ЮНЕСКО. Досліджувані ринкові площі розглядаються як об'єкти культурної спадщини. Залежно від збереженості історичного розпланування, 70 ринкових площ – як об'єкти містобудування культурної спадщини (з яких 11 – національного значення), 25 – як об'єкти історії культурної спадщини.

9. Запропоновано методичні підходи регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України у двох основних аспектах: пам'яткоохоронному (інтерпретації: чотиривимірний підхід у вирішенні дилеми автентичності пам'ятки; встановлення істотних, з такої точки зору, ознак об'єкта; ідентифікації: локалізації елементів історичного розпланування ринкової площі, встановлення її культурної цінності; дотримання традиційної композиційної моделі; збереження автентичної матеріальної субстанції; архітектурного вирішення елементів); а також в аспекті їх сталого розвитку (концепція “права на місто”; екологічний підхід; необхідність вилучення з територій історичних ринків автомобільного транспорту, насамперед транзитного).

10. Розроблено теоретичну модель регенерації ринкових площ історичних міст. Визначено шість основних архітектурно-містобудівних принципів: традиційності, ансамблевості, автентичності, наративності, інноваційності, інклюзивності. До уваги беруться принципи екологічності та економічної доцільності.

11. Розроблено алгоритм архітектурно-містобудівних рішень з регенерації ринкових площ, у якому виділено три блоки, що задають гетерархічний характер системи: об'ємно-просторової (розпланувальна структура, об'ємно-просторова композиція, об'єкти забудови, малі архітектурні форми, вуличні насадження); функціонально-просторової організації (публічний, громадський, приватний простір, відповідні функціональні моделі елементів ринків) та інженерно-технічного вирішення (будівельні конструкції, будівельні матеріали, інженерні комунікації та технології). Показано, що зв'язки в межах першого блоку ієрархізовані, в межах двох інших – координовані, що зумовлює високий пріоритет тих принципів, які відповідають верхнім щаблям ієрархії: традиційності, ансамблевості та автентичності. Розроблені моделі та принципи апробовано на прикладі чотирьох об'єктів різних станів збереженості.

12. Основні результати дослідження можуть бути використані в розробці проектів регенерації не лише для ринкових площ, а й для інших пам'яткових архітектурно-

містобудівних комплексів, а також в опрацюванні програм розвитку, архітектурно-містобудівних регламентів для історичних міст.

ПЕРЕЛІК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Рибчинський О. В. До питання регенерації ринкової площі Жидачева / О. В. Рибчинський, М. В. Каплінська // Вісник НУ “Львівська політехніка”. Серія: Архітектура / Відп. ред. Б. С. Черкес. – Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2011. – № 716. – С. 241 – 247.
2. Каплінська М. В. Проблеми регенерації ринкової площі м. Городка / М. В. Каплінська // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: Архітектура / Відп. ред. Б. С. Черкес. – Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2012. – № 728. – С. 155 – 163.
3. Каплінська М. В. Довгі ринки в історичних містах Східної Галичини / М. В. Каплінська // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: Архітектура / Відп. ред. Б. С. Черкес. – Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2013. – № 757. – С. 302 – 309.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, які внесені до міжнародних наукометричних баз даних

4. Каплинская М. В. Композиционный анализ рыночных площадей исторических городов Галичины [Электронный ресурс] / М. В. Каплинская // Архитектура и современные информационные технологии. – 2014. – № 2 (27). – 18 с. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.marhi.ru/AMIT/2014/2kvart14/kaplin/abstract.php>
5. Kaplinska M. Some Theoretical and Methodological Issues of Regeneration of the Market Squares in the Historic Towns of Galicia / М. Kaplinska // Housing Environment / Editor-in-Chief W. Segura. – Cracow, 2015. – N 15. – P. 60 – 63.

Інші публікації, матеріали конференцій та тези доповідей

6. Каплінська М. Дослідження оборонних укріплень городищ у Жидачеві / М. Каплінська // Збірник матеріалів Міжнародної конференції молодих науковців “Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій”. – Львів, 2010. – С. 51 – 54.
7. Каплінська М. Стан збереженості ринкових площ як основа розроблення проекту регенерації / М. Каплінська // Матеріали III Міжнародної конференції молодих вчених GAC-2010. – Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2010. – С. 46 – 47. – ISBN 978-966-553-999-5.
8. Каплінська М. Відбудова втраченої забудови ринкових площ історичних міст: методологічний та практичний аспекти / М. Каплінська // Матеріали IV

Міжнародної конференції молодих вчених GAC-2011. – Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2011. – С. 38 – 39. – ISBN 978-617-607-159-4.

9. Каплінська М. В. Ринкові площі історичних міст Галичини на кадастрових картах XIX – поч. XX ст. / М. В. Каплінська // Проблеми дослідження, збереження і реставрації об'єктів культурної спадщини: Збірник наукових праць кафедри реставрації і реконструкції архітектурних комплексів / Наук. ред. М. В. Бевз. – Львів: Растр-7, 2014. – С. 128 – 139. – ISBN 978-617-7045-52-5.

10. Каплінська М. Локалізація міських укріплень Белза XI – XVII ст. / М. Каплінська, В. Петрик // Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій. Збірник наукових праць. – Львів: Растр-7, 2014. – Ч. 6. – С. 35 – 47. – ISBN 978-617-7045-53-2.

11. Каплінська М. В. Трансформації ринкових площ історичних міст Галичини у другій половині XX ст. / М. В. Каплінська // Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій. Збірник наукових праць. – Львів: Растр-7, 2015. – Ч. 7. – С. 134 – 150. – ISBN 978-617-7045-97-6.

АНОТАЦІЯ

Каплінська М. В. **Принципи регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України.** – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. Національний університет “Львівська політехніка” Міністерства освіти і науки України. – Львів, 2016.

У дисертації розглянуто ринкові площі історичних міст Західного регіону України як об'єкти культурної спадщини. Розкрито особливості їх розпланувальної, об'ємно-просторової, функціонально-просторової організації, конкретизовано типологію, встановлено стан збереженості та основні чинники руйнувань. Проаналізовано проблеми регенерації досліджуваних об'єктів у двох основних аспектах: пам'яткоохоронному та аспекті їх сталого розвитку. Розроблено теоретичну модель та алгоритм архітектурно-містобудівних рішень регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України. Визначено шість основних архітектурно-містобудівних принципів регенерації: традиційності, ансамблевості, автентичності, наративності, інклюзивності, інноваційності. Розглянуто принципи екологічності, економічної доцільності.

Ключові слова: ринкові площі, історичні міста, Західний регіон України, регенерація, архітектурно-містобудівні принципи регенерації, культурна спадщина.

АННОТАЦИЯ

Каплинская М. В. **Принципы регенерации рыночных площадей исторических городов Западного региона Украины.** – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.01 – теория архитектуры, реставрация памятников

архитектуры. Национальный университет “Львовская политехника” Министерства образования и науки Украины. – Львов, 2016.

В диссертации рассматриваются рыночные площади исторических городов Западного региона Украины как объекты культурного наследия. Раскрыты особенности их планировочной, объемно-пространственной, функционально-пространственной организации, конкретизирована типология, установлено состояние сохранности и основные факторы разрушений. Проанализированы проблемы регенерации исследуемых объектов в двух основных аспектах: охраны культурного наследия и аспекте их устойчивого развития. Разработаны теоретическая модель и алгоритм архитектурно-градостроительных решений регенерации рыночных площадей исторических городов Западного региона Украины. Определены шесть основных архитектурно-градостроительных принципов регенерации: традиционности, ансамблевости, аутентичности, нарративности, инклюзивности, инновационности. Затрагиваются также принципы экологичности, экономической целесообразности.

Ключевые слова: рыночные площади, исторические города, Западный регион Украины, регенерация, архитектурно-градостроительные принципы регенерации, культурное наследие.

ABSTRACT⁶

Kaplinska M. V. The Principles of Regeneration for the Market Squares in the Historic Towns and Cities of the Western Region of Ukraine. – Manuscript.

Thesis for PhD in Architecture, specialty 18.00.01 – Architectural Theory, Architectural Monuments Restoration. – Lviv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Lviv, 2016.

The aim of the thesis is to learn the prerequisites for the historic market squares regeneration and to determine in this frame the principles of making architectural and urban design solutions in these spaces. The market squares are examined as the objects of a special kind of cultural value – the urban one, and the regeneration – as the main way of their preservation and development that requires a particular, heritage-led approach.

The thesis reviews the genesis of the market square as the main public urban spaces that have the two main preconditions in their development background – the right for regular market and the right for self-governing. The regularities of historic architectural and urban development of these market squares are defined for an approximate period of the 14th – first half of 20th centuries, as well as the main factors of their destruction in the second half of the 20th century and present time are analysed. The typological classifications for the architectural and urban structures (on the supersystem, system and elemental levels) are worked out for the market squares of historic towns and cities in the chosen region.

The market squares of historic towns and cities are ranked by the stages of their preservation (focusing on the analysis of their transformations in the soviet period) The current period factors of their destruction are defined and analysed.

---

⁶ Текст автора.

Cultural heritage is considered a resource as well as the market squares regeneration an important factor of sustainable development. Thereby the problem of the regeneration is analysed in two main directions: the preservation of market squares as complex, complicated objects with the integrity of tangible and intangible cultural heritage (four-dimensional approach for understanding the phenomenon of their authenticity is proposed; the methods of identification of the market squares as the objects of cultural heritage, guarding their planning and spatial structures are highlighted); and also in the direction of their sustainable development (the “right to the city” concept, transport problem, object design in the historic urban space).

The theoretical models for architectural and urban space solutions in the frame of market squares regeneration are developed. The two kinds of principles are defined in the complex model of the regeneration. They are correlated with the causal (genesis, patterns of the market squares architectural and urban development, their actual state, integrity, preservation stage, development factors) and teleological determinism (by the interpretation of a market square as an object of cultural heritage, targeting the needs of present and future generations, strategic goal setting). The algorithm of regeneration is proposed, having in roots the decomposition on the basis of form and function complementary features into components and elements of three-dimensional, functional and spatial structures and technical solution.

The 6 main principles of architectural and urban planning in the frame of the historic market squares regeneration are developed: the principles of tradition, ensemble, authenticity, narrative, inclusion, innovation; also the environmental principle and the one of economic feasibility are touched.

Keywords: market squares, historic towns, Western region of Ukraine, regeneration, principles, cultural heritage.